

MOLIYA VA BANK ISHI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK-MOLIYA AKADEMIYASI ILMIY JURNALI

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ КРЕДИТ ПОРТФЕЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Улуғбек Атамурадов

Ўзмилийбанк АЖ департамент директори ўринбосари, PhD

Жаҳонгир Мирзаев

Ўзбекистон Республикаси банк-молия академияси магистранти

Мақола ҳақида маълумот

Топширилган вақти: 07.03.2024

Қабул қилинган вақти: 27.03.2024

Таянч сўз ва иборалар:

тижорат банки, кредит, кредит портфели, муаммоли кредит, даромад, риск, фоиз ставкаси, захира.

Аннотация

Кредитлар тижорат банклари активларининг умумий ҳажмида нисбатан юқори салмоқни эгаллаганлиги сабабли, кредит портфелини бошқаришни такомиллаштириш банкнинг ликвидлиги ва молиявий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим омили ҳисобланади. Ўз навбатида, тижорат банкларининг кредит портфелини бошқаришда асосий эътибор кредитлар даромадлигининг барқарорлигини таъминлашга ва кредит портфели рисклари даражасининг ошишига йўл қўймасликка қаратилади.

Ушбу мақолада кредит портфелининг даромадлиги ва рисклигини тавсифловчи кўрсаткичлар таҳлил қилинган ҳамда тегишли илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

WAYS OF IMPROVING THE CREDIT PORTFOLIO OF COMMERCIAL BANKS

Ulugbek Atamuradov

Deputy director of the department of Uzmilloybank JS

Jakhongir Mirzaev

Master of Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Received: 07.03.2024

Accepted: 27.03.2024

Key words: commercial bank, loan, loan portfolio, problem loan, income, risk, interest rate, reserve.

Abstract

Loans occupy a relatively large share of the total assets of commercial banks, therefore, improving the practice of managing the loan portfolio is an important factor in ensuring bank liquidity. In turn, when managing the loan portfolio of commercial banks, the main focus is on ensuring the stability of loan income and preventing an increase in the risk level of the loan portfolio. In this article, indicators characterizing the profitability and riskiness of the loan portfolio are analyzed and corresponding scientific proposals and practical recommendations are developed.

Кириш

2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикаси банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида фақатгина бозор талаблари асосида

кредитлаш, банкларнинг давлат ресурсларига бўлган қарамлигини камайтириш, кредит портфели сифати ва таваккалчиликларни бошқариш сифатини яхшилаш, кредитлаш ҳажмлари ўсишининг мўътадил даражасига амал қилиш мамлакат банк тизимини

ислоҳ қилиш стратегиясининг устувор йўналишлари сифатида эътироф этилган [1]. Бу эса, ўз навбатида, тижорат банкларининг кредит портфелини бошқариш амалиётини такомиллаштириш заруриятини юзага келтиради.

Айни вақтда, республикамиз тижорат банкларининг кредит портфелини бошқариш амалиётини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган долзарб муаммолар мавжуд. Жумладан, муддати ўтган кредитлар миқдорининг катта эканлиги, кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмалари даражасининг ушбу кўрсаткичнинг меъёрий даражасидан юқори эканлиги, банкларда баланслашмаган ликвидлик муаммосининг мавжуд эканлиги бу борадаги долзарб муаммолар жумласидандир.

2024 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, республикамиз тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг умумий ҳажмида муаммоли кредитларнинг салмоғи 3,5 фоизни ташкил этди [2].

Ҳозирги даврда, республикамизда тижорат банклари кредитларининг даромадлилиги ва рисклилиги ўртасидаги мутаносибликни таъминлаш, кредит рискин баҳолаш ва бошқариш амалиётини такомиллаштириш, кредитларнинг баҳоларини барқарорлигига эришиш, кредитларнинг ресурс таъминотини мустаҳкамлаш, тижорат банкларининг кредитлаш фаолиятини тартибга солиш амалиётини такомиллаштириш, кредит олувчиларнинг дефолт рискин баҳолаш аниқлигини ошириш, банкларнинг кредитлаш фаолиятини инновациялар асосида ривожлантириш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Адабиётлар шарҳи

Ж.Синкининг хулосасига кўра тижорат банкларининг кредит портфелини тижорат банкларининг кредит портфелини бошқариш сифатини оширишда кредит олувчи мижознинг пул оқимини таҳлил қилиш орқали кредит рискин пасайтиришга муҳим бўлиб, мижознинг пул оқимини таҳлил қилиш қуйидаги долзарб саволларга жавоб топиш имконини бериши керак:

- мижознинг соф фойдаси унинг узоқ муддатли қарзларининг жорий қисмини тўлаш учун етарлими?
- компания айнан қанча миқдорда пул маблағлари олади?
- компания ўз операцияларини қандай молиялаштиради?
- компаниянинг жорий ҳолатини раҳбариятнинг қайси ҳатти ҳаракатлари ёки қайси ташқи таъсирлар белгилайди [3].

Ж.Синкининг ушбу фикри нафақат тараққий этган мамлакатларнинг банк амалиёти учун, балки, республикамиз банк амалиёти учун ҳам муҳим. Бунинг сабаби шундаки, биринчидан, иқтисодиётнинг пул маблағлари билан таъминланганлик даражаси паст бўлганлиги учун мамлакат иқтисодиётида

тўловсизлик муаммоси мавжуд (2023 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, республика иқтисодиётининг пул маблағлари билан таъминланганлик даражаси атиги 21,2 фоизни ташкил этди); иккинчидан, ишлаб чиқариш корхоналарида таннархнинг тушум ҳажмидаги салмоғи юқори бўлганлиги сабабли активларнинг рентабеллик даражаси паст.

Г.С.Панова, ўзининг илмий тадқиқоти натижаларига асосланган ҳолда, банкларнинг кредит портфелини бошқаришда депозитларнинг кредитли трансформацияси муҳим ўрин тутди, деб ҳисоблайди ва трансакцион депозитларнинг брутто депозитлар ҳажмидаги салмоғининг 30 фоиздан ошишига йўл қўймаслик, депозитларнинг кредит операцияларига йўналтирилган қисмига нисбатан лимитлар жорий қилишни таклиф қилади [4].

В.Усоскиннинг хулосасига кўра, кредит муносабатларида кредит битимларининг қуйидаги асосий шартлари муҳим ўрин тутди:

- кредитнинг мақсади;
- кредитнинг суммаси;
- кредитни қайтариш тартиби;
- кредитнинг таъминоти;
- кредит берувчи оладиган молиявий рағбат [5].

И.Алтман томонидан таклиф қилинган компанияларнинг дефолт рискин баҳолаш моделида уларнинг дефолт бўлиш эҳтимоли қуйидаги беш кўрсаткич бўйича баҳоланади:

- айланма маблағларнинг активларнинг умумий ҳажмидаги салмоғи;
- активларнинг рентабеллиги;
- солиқ тўлангунга қадар бўлган фойданинг активларга нисбати;
- капиталнинг қисқа муддатли мажбуриятларга нисбати;
- тушумнинг активлар суммасига нисбати [6].

О.Лаврушиннинг хулосасига кўра, кредит линияси доирасида йириклаштирилган объект бўйича қисқа муддатли кредитлашнинг йирик корхоналар учун қуйидаги афзалликлари мавжуд:

- * фақат юридик шахсларга берилади;
- * банкнинг мижозлари бўлиб фақат йирик корхоналар ҳисобланади;
- * кредит олувчилар бўлиб доимий равишда қисқа муддатли ресурсларга эҳтиёжи бўлган корхоналар ҳисобланади;
- * ушбу кредитни олувчиларнинг асосий ҳисобрақами кредит бераётган банкда бўлади;
- * кредит фақат молиявий жиҳатдан ишончли бўлган мижозларга берилади [7].

Тадқиқот методологияси

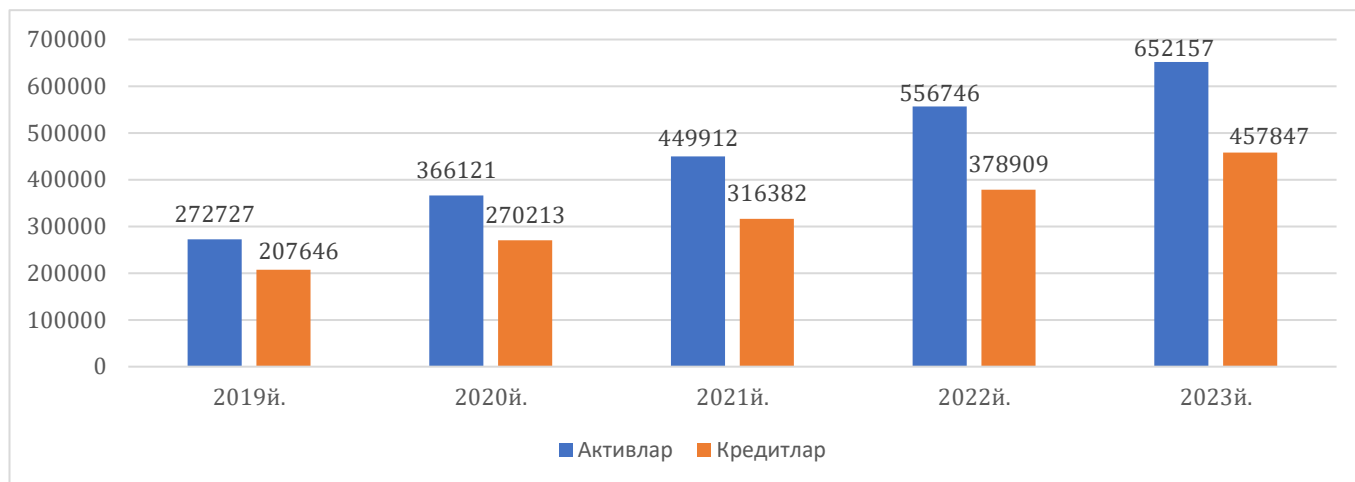
Тадқиқотда қиёсий таҳлил, умумлаштириш, гуруҳлаш, ҳар томонлама баҳолаш, мавҳум мантиқий фикрлаш каби усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг таркибини ва динамикасини таҳлил қилиш кредит портфелининг амалдаги ҳолатига баҳо

беришда муҳим ўрин тутди. Бунда, кредитларни муддатига кўра, валютавий таркибига кўра, тармоқ

хусусиятига кўра таркибини таҳлил қилишга алоҳида эътибор қаратилади.

Изоҳ: маълумотлар ҳар бир молиявий йилнинг 31 декабрь ҳолатига олинган.

1-расм. Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг активлари ва кредитлари миқдори, млрд. сўм¹

1-расм маълумотларидан кўринадик, биринчидан, 2019-2023 йилларда республикада тижорат банклари активларининг миқдори ўсиш тенденциясига эга бўлган; иккинчидан, тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг миқдор мазкур даврда ўсиш суръатларини намоён этган; учинчидан, 2019-2023 йилларда мамлакат тижорат банклари активларининг ҳажмида кредитлар нисбатан юқори салмоқни эгаллаган.

Кредитлар ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини молиялаштиришнинг асосий манбаларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли, 2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон

Республикаси банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясида (ПФ-5992, 2020) фақатгина бозор талаблари асосида кредитлаш, банкларнинг давлат ресурсларига бўлган қарамлигини камайтириш, кредит портфели сифати ва таваккалчиликларни бошқариш сифатини яхшилаш, кредитлаш ҳажмлари ўсишининг мўътадил даражасига амал қилиш мамлакат банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясининг устувор йўналишлари сифатида эътироф этилган.

Биз қуйида республика ижорат банклари кредитларининг муддатига кўра таркибини кўриб чиқамиз (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари кредитларининг муддатига кўра таркиби, фоизда²

Кредитлар	2019й.	2020 й.	2021й.	2022й.	2023й.
Кредитлар – жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
шу жумладан:					
Қисқа муддатли кредитлар	8,6	10,5	10,6	13,5	13,4
Узоқ муддатли кредитлар	91,4	89,5	89,4	86,5	86,6

Изоҳ: маълумотлар ҳар бир молиявий йилнинг 31 декабрь ҳолатига олинган.

1-жадвал маълумотларидан кўринадик, Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан 2019-2023 йилларда берилган кредитларнинг умумий ҳажмида юқори салмоқни узоқ муддатли кредитлар эгаллаган. Бу эса, аввало, мамлакат иқтисодиётида амалга оширилаётган инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш

жараёнига хорижий банклар ва халқаро молия институтларининг кредитларини катта миқдорда жалб этилаётганлиги билан изоҳланади.

1-жадвал маълумотларидан кўринадик, республикада тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг умумий ҳажмида қисқа муддатли кредитларнинг салмоғи 2019-2022

¹ Расм муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг (www.cbu.uz) статистик маълумотлари асосида тузилган.

² Жадвал муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг (www.cbu.uz) статистик маълумотлари асосида тузилган.

йилларда ошиш тенденциясига эга бўлган, бироқ, ушбу кўрсаткичнинг даражаси 2023 йилда 2022 йилга нисбатан 0,1 фоизли пунктга пасайган.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, узоқ муддатли

кредитларнинг сезиларли қисмини хорижий валюталарда олинган кредитлар ташкил этади (2-жадвал).

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари кредитларининг валютавий таркиби, фоизда³

Кредитлар	2019й.	2020 й.	2021й.	2022й.	2023й.
Кредитлар – жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
шу жумладан:					
Миллий валютадаги кредитлар	32,7	29,7	51,7	81,6	56,6
Чет эл валютасидаги кредитлар	67,3	70,3	48,3	18,4	43,4

Изоҳ: маълумотлар ҳар бир молиявий йилнинг 31 декабрь ҳолатига олинган.

2-жадвал маълумотларидан кўринадик, республикамиз тижорат банклари томонидан берилган кредитларнинг умумий ҳажмида чет эл валютасида берилган кредитларнинг улуши 2019-2020 йилларда жуда юқори бўлган ва ушбу улуш 2021 йилдан бошлаб пасая бошлаган.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расман эълон қилинган маълумотида кўра, 2022 йилда имтиёзли кредитлар қолдиғи 139 трлн сўмга етган бўлсада, жами ажратилган кредитлардаги улуши 2021 йилдаги 39 фоиздан 36 фоизгача пасайиши кузатилди; тижорат банклари кредит портфели таркибида долларлашув даражаси 2022 йилда 2 фоиз бандга пасайиб, 47 фоизни ташкил қилди; 2022 йилда хорижий кредит линиялари маблағлари ҳисобидан тадбиркорлик субъектларининг қарийб 13,1 мингдан ортиқ лойиҳасини молиялаштириш учун 2,1 млрд доллар миқдорида, жумладан, тўғридантўғри (давлат кафолатисиз) жалб қилинган маблағлар ҳисобидан 1,8 млрд доллар (жами хорижий кредит линияларининг 86 фоизи) миқдорида кредитлар йўналтирилди. Мазкур кредит маблағларининг қарийб 1,5 млрд доллари (70 фоиз) саноат соҳасидаги, 111 млн доллари (5 фоиз) қишлоқ хўжалиги соҳасидаги, 244 млн доллари (12 фоиз) савдо ва умумий овқатланиш соҳасидаги ҳамда 262 млн доллари (13 фоиз) хизмат кўрсатиш ва бошқа соҳалардаги лойиҳаларга ажратилди.

Хулоса ва таклифлар

Илмий мақолани ёзиш жараёнида қуйидаги хулосаларни шакллантирдик:

* тижорат банкларининг кредит портфелини бошқариш амалиётини такомиллаштиришда кредит олувчи мижознинг пул оқимини таҳлил қилиш орқали кредит рискин пасайтириша муҳим ўрин тутди;

* банкларнинг кредит портфелини бошқаришда депозитларнинг кредитли трансформацияси муҳим бўлиб, бунда трансакцион депозитларнинг брутто депозитлар ҳажмидаги салмоғининг 30 фоиздан ошишига йўл қўймаслик, депозитларнинг кредит операцияларига йўналтирилган қисмига нисбатан

лимитлар жорий қилиш тавсия этилади;

* кредитлар бўйича фоиз ставкасини фоизли маржа ҳисобидан пасайтириш имконияти банк маҳсулотлари таннархини пасайиши билан белгиланади ва бунда, фоизли спред миқдорининг умумий қуйи чегараси бўлиб, етарли даражадаги фоизли маржа ҳисобланади;

* рейтинглар ўртасидаги ўтиш матрицаларини (миграция матрицалари) ва улар асосида экстраполяцияларни баҳолаш юқори рейтингли кредит портфеллари учун, шу жумладан, паст дефолтли кредит портфеллари учун дефолт мақомига ўтишни аниқ баҳолаш имконини беради.

Фикримизча, республикамиз тижорат банкларининг кредит портфели самарадорлигини ошириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим:

кредитлаш амалиётига жорий этиш йўли билан кредит механизмининг самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим:

* банклар амалиётига жорий қилинадиган инновацион кредит маҳсулотларининг самарадорлигини баҳолаш имконини берадиган кўрсаткичлар тизимини шакллантириш лозим;

* инновацион кредитларнинг самарадорлигига таъсир қилувчи омилларнинг таъсир даражаларини миқдорий баҳолаш тизимини шакллантириш керак (ресурсларнинг баҳоси, макроиқтисодий монетар индикаторларнинг ўзгариши, ссуда капиталлари бозорининг ставкаларини ўзгариши ва бошқ.);

* форфейтинг кредитлаш шаклини амалиётга жорий қилиш учун иқтисодиётнинг реал сектори корхоналаприга тижорат векселлари чиқаришга рухсат бериш зарур;

* овердрафт кредитлари беришда кредит шартномасига овердрафт кредити бўйича қарздорликни кейинги ойга ўтмаслигини таъминлайдиган банд киритиш керак;

* факторингда товар ҳужжатларини сотиб олиш шарти (регресс ҳуқуқи билан ёки регресс ҳуқуқисиз) аниқ кўрсатилиши лозим;

* юқори рискли инновацион кредитларни фақат тўловга қобиллик даражаси юқори бўлган ва давлат

³ Жадвал муаллиф томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг (www.cbu.uz) статистик маълумотлари асосида тузилган.

бюджети олдида муддати ўтган қарздорлиги бўлмаган миждозларга бериш зарур;

* револьверли кредитларни қайта тикланиш муддати кредит шартномасида аниқ кўрсатилган бўлиши керак.

Ҳозирги даврда республикамизнинг хўжалик амалиётида тижорат векселлари муомаласи мавжуд эмас. Бу эса, тижорат банкларида тижорат векселларининг муомаласига асосланган кредитлаш шаклларида фойдаланиш имконини бермайди. Бу эса, кредитлаш шаклларида комплекс фойдаланишни таъминлашга тўсқинлик қилади. Бундан ташқари, дисконт кредитларининг мавжуд эмаслиги тижорат банкларининг ликвидлилигини таъминлаш нуқтаи-назаридан салбий ҳолат ҳисобланади. Бунинг сабаби шундаки, Марказий банкнинг дисконт кредитлари тижорат банкларининг жорий ликвидлилигини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги
2. ПФ-5992-сонли “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги фармони//www.lex.uz.
3. Муаммоли кредитлар//www.cbu.uz.
4. Синки Дж.. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и
5. в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.:Альпина Паблишер. 2017.– 1018с.
6. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ
7. «ДИС». 1997 – 464с.
8. Усоскин В.М.. Современный коммерческий банк: управление
9. и операции. – М.: ЛЕНАНД. 2019 – С. 184.
10. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the
11. Prediction of Corporate Bankruptcy//Journal of Finance. 1968 – P. 63–69.
12. Лаврушин О.И. Краткосрочное кредитование по укрупненному
13. объекту в пределах кредитной линии. – М.:КНОРУС. 2016). – 430 с.
14. www.cbu.uz – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки.